

САНАЛ ШҮҮМЖ

Асуулт хариулт

Асуулт. Уул уурхайн ассоциацийн гүйцэтгэх захирал Алгаа:

Надад хоёр асуулт байна.

Нэг дэх нь Засгийн газрын тогтоолоор жишиг үнэ тогтоож буй асуудлын талаар. Экспортонд гарч байгаа уул уурхайн бүтээгдэхүүнд жишиг үнэ тогтоож байгаа шийдвэр, арга механизмыг гурван илтгэгч маань хэрхэн үзэж байна? Зах зээлд нийцэж байна уу, аль эсвэл буруу зохицуулалт гэж үзэж байна уу?

Хоёр дахь асуулт нь худалдааны зуучийн тухай юм. Эрдэнэт үйлдвэр ч гэсэн худалдааны зуучаар явж л байгаа боловч манайд энэ худалдааны зуучийн асуудлыг ерөөсөө хүлээн зөвшөөрдөггүй их, багаас нь болдог юм уу яадаг юм? Энэ гадаад худалдаа, дотоод худалдаанд аль алинд нь их ач холбогдолтой юм болов уу. Тэгэхээр энэ гадаад худалдааны зуучийн асуудлыг та гурав юу гэж үзэж байна вэ?

Хариулт. Үйлдвэрлэлийн геологичдийн холбооны ерөнхийлөгч, доктор Бат-Эрдэнэ: Нүүрсэн дээр жишиг үнэ тогтоож байхад би их тодорхой хэлсэн. Манай нүүрсний компаниуд бүгд эсэргүүцэж байгаа юм. Ерөөсөө ямар ч зах зээлд байхгүй бараг социализмын үед ч байгаагүй юмыг гаргачихсан. Тухайн нэг орны юмыг аваад л албан хүчээр бүгдэд нь тулгаж байгаа бол буруу. За хувийн зууч гэж байгаа юм. Өнөөдөр бол нууц зуучлагч нар маш их байгаа ш дээ, за тэр жоншин дээр ч байна уу, юун дээр ч байна уу, хүмүүс явж л байгаа. Зүгээр үүнийг арилгахын тулд хүн бүхнийг нээлттэй болгоод одоо бид нарын санал ерөнхийдөө ойртоод байх шиг байна тэр бирж байгуулаад, бирж дээрээ л хүмүүс ажиллаад тэгээд бүх юм нээлттэй явья л гэж байгаа юм. Тэр зуучилж авна уу шууд ирээд авна уу тухайн хүний л асуудал байхгүй юу даа. Харин компаниуд биржээс ч гарч болно, гэрээгээр ч явж болно.

Металлургичдын холбооны ерөнхийлөгч Т.Мөнхжаргал:

Засгийн газрын тогтоолын хувьд Монгол Улсын засгийн газар уул уурхайгаас татвар хураах нэг хэлбэр нь гэдгийг одоо бүгд хүлээн зөвшөөрч байгаа, харин тэр нь арга, аргачлалын хувьд бол хэр төгс юм, бодит байдалтайгаа хэр нийцэж байгаа юм гэдэг дээр бол цаашид ярих юмнууд их бий. Төмрийн хүдрийн салбар дээр онцлог, нэлээд ялгаатай тогтоож өгсөн байж байгаа, их бага агуулгатай баяжмал ийм тийм байна гээд, энэ жишиг үнэ цаашдаа зүгширч засрах байх гэж бодож байгаа, хэдийг яаж тогтоох нь тэд нарын асуудал байлгүй дээ гэж бодож байна. Монгол Улс бол төмрийн хүдрээ экспортлоод орлого олоод хөгжинө гэдэг юм уу ийм юман дээр бас нэг экспортын татвар авах нь зүйтэй юм уу ер нь мөнгө төгрөг авах нь зүйтэй гэсэн нэг ийм юм яригдаж байна. Энэ бол бас байх л асуудал даа. Гэхдээ энэ мөнгөө аваад юу хийж байна, 21 000 өгдөг ч юм уу сая таван зуун мянгыг санхүүжүүлэх зорилгоор ашиглаж байгаа бол энэ туйлын харамсалтай болох юм. Индианууд, австрали, африкийн уугуул иргэд шиг морь унасан

хэдэн улсууд үлдэх вий дээ. Харин үйлдвэр барих хөгжлийн төсөл дээр зориулах үүднээс хэдэн төгрөг авъяа гэж бодож байгаа бол байж болох юм. Худалдааны зуучийн хувьд бол ер нь байх ёстой зүйл. Хаа газар байдаг шүү дээ, зуучлаад үнийн дүнгийн 3-10 хувийг авдаг, төмрийн хүдэр дээр ч гэсэн тэгж явдаг, энэ бол бас нэг байх л асуудал гэж ойлгож байгаа.

Галсандорж: Тэр жишиг үнэ бол жижиг компаниуд, хувийн аж ахуйн нэгжүүд, хувь улсуудыг зохицуулахаар гаргасан юм болов уу гэж бодож байна. Худалдаа аж үйлдвэрийн танхим дээр энэ жил шинэтгэлийн жил болсонтой уялдан энэ жишиг үний системийг Сангийн яам, Эрдэс баялгийн яам энэ журмыг цуцлана гээд тохиролцсон байгаа шүү, ер цуцлах нь зүйтэй байх. Хоёрдугаарт зуучлагчийн хувьд тухайлбал зэсэн дээр бол бүх бүтээгдэхүүн нь Хятадад гарч байгаа, урьдчилгаа авч байгаа, олон улсын худалдааны компаниуд л зэсийн баяжмалыг гаргаж байгаа шүү дээ. Зарим бараан дээр зуучлагч байж болох, зарим бараан дээр хэрэггүй байх.

Асуулт. Балжинням: Хөгжил шинэтгэлийн хорооноос Нэргүй дарга сууж байгаа болохоор нэг зүйл лавлаж асууяа. 2-3 жилийн өмнө Монголд төмөрлөгийн үйлдвэрлэл хөгжүүлэх талаар нэг төсөл боловсруулсан, тэрний хувь заяа ямар шатанд яваа вэ?

Нэргүй: Үйлдвэр худалдааны яам гэж байхад энэ салбарын бодлого тэнд харьяалагдаж байлаа. За тэр үед нэг металлургийн үйлдвэртэй холбоотой төсөл боловсруулсан тэр хийсэн төсөл юу болсон талаар санаа тавиад асууж байх шиг байна. Энэ төсөл өнөөдөр Үндэсний хөгжил шинэтгэлийн хороон дээр яригдаж байгаа. Сүүлийн үед бид бас төлөвлөлт нилээн хийж байгаа, хойд хэсэгт Дархан, Сэлэнгийн, баруун хэсэгт Алтайн цаад талын төмрийн орд, мөн зүүн, өмнөд хэсэгт буй ордууд түшиглэн үйлдвэр байгуулах гэх мэт бүсчилсэн маягаар бол ярьж байгаа. Энэ дотроос хамгийн түрүүнд бид нарын хэрэгжүүлж болох төсөл бол тэр Дархан Сэлэнгийн бүсэд байгаа металлургийн үйлдвэр юм. Үүнийг хөгжүүлэхдээ бүр цогцолбороор нь хөгжүүлье гэсэн нэг судалгааны ажил хийчихсэн байгаа. Тэр өмнөд, төвийн бүсийн өмнөд хэсэг дээр ч бас судалгаа хийгдэж байгаа. Энэ онд Зам тээвэр, хот байгуулалтын яамны сайд Х.Баттулгын бас нилээн чармайлт тавьсан үр дүнд Сайншандын аж үйлдвэрийн цогцолбор гэдэг бас нэг төсөл боловсруулах үе шатандаа Засгийн газраас бас нэг шийдвэр гарч, хэрэгжүүлээд явж байгаа. Тэр Сайншандын төсөлтэй холбогдуулаад тайлбарлаж өгөх юм бол зэс боловсруулах үйлдвэр, металлургийн үйлдвэр, цементийн үйлдвэр, газрын тосны үйлдвэр, мөн төмөр замын асуудлыг, кокс, кокс-химийн үйлдвэр гэсэн хэд хэдэн үйлдвэрийг тэнд хийвэл ямар байх вэ гэсэн тийм тооцоо судалгааг хийж байна. Ийнхүү металлургийн үйлдвэрийн асуудал судалгааны маягаар хийгдээд яваад байгаа болно.

Асуулт. Нэргүй: Галсандорж профессороос нэг зүйлийг сонирхоод асууя. Манай энэ зэсийн баяжмал, ер нь аль ч эрдсийн бүтээгдэхүүнийг болж өгвөл өртөг шингэсэн эцсийн бүтээгдэхүүн болгон гаргая гээд байгаа шүү дэ. Тэгэхээр сая таны илтгэл дээр гарлаа Эрдэнэтэд хайлуулах, цэвэршүүлэх

үйлдвэр барих нь зүйтэй гэж ойлгож байна. Энд та ганц дан Эрдэнэтээрээ тооцов уу эсвэл Монгол Улсад бүртгэгдээд байгаа бусад нөөцтэй тэр ордуудыг оруулж тооцов уу, мөн төмөр замын ачаа тээврийн эргэлт, хайлах үйлдвэрт хэрэгтэй түүхий эдийн орцууд зэргийг тооцоод Эрдэнэтийг сонгов уу, хүчин чадлын яаж тооцов гэдгийг сонирхож байгаа юм.

Хариулт. Галсандорж: Зэс хайлуулах үйлдвэрийн асуудлыг Эрдэс баялгийн яамны хэмжээнд, Их хурлын ажлын хэсгийн хэмжээнд хүчин чадлыг янз янз ярьж байгаа. Ний нуулгүй хэлэхэд технологи бол шинэ, хүхрийн хүчлийг ашиглана, хөрөнгө оруулалт их өндөр, хүхрийн хүчлийг ашиглан ямар бүтээгдэхүүн боловсруулах вэ гэдэг чухал асуудал. Харин технологийн хувьд бол Финляндийн оуткумпту гэж байгаа, тэр бол доод тал нь 100 мянган тонноос дээш хүчин чадалтай байж эдийн засгийн үр ашигтай байдаг. Австралийн бас нэг технологи бий. Эрдэнэт үйлдвэрт бол хайлуулах үйлдвэрийн ТЭЗҮ буюу техник эдийн засгийн урьдчилсан тооцоо хийж байсан, хүчин чадлаараа 35 мянган тонн, 60 мянган тонн гэсэн 2 хувилбар яригдаж байсан.

Хоёрдугаарт, мэдээж баяжмалын гарц маш их байгаа. Зах зээлийн боломжийг харахад Эрдэнэтийн бүтээгдэхүүний 50%-ийг боловсруулах хүчин чадалтай үйлдвэрийг Эрдэнэтэд барих нь зүйтэй. Цаашдаа Оюутолгой ашиглалтанд ороход ер нь хүчин чадал цэвэр зэсээр бол 300 мянган тонн хүрнэ гэж байгаа шүү дээ. 300 мянган тонн гэдэг бол Эрдэнэтээс 3 дахин их гэсэн үг, тэрийг бодолцоод бас Сайншандын аж үйлдвэрийн паркийг түшиглээд зэс хайлуулах үндэсний үйлдвэр болон гадаадын тийм үйлдвэр баригдвал хүчин чадлыг нэмж 200 мянган тоннд хүргэе. Ингэснээр Эрдэнэтэд 50, 60 мянган тонн цаашдаа 100 мянган тонны хүчин чадалтай, Сайншандад говийн бүсийн Цагаан суварга, Оюутолгойн баяжмалыг нэлээн хэмжээгээр авч ашиглах, дотооддоо боловсруулъя гэсэн тооцоо байгаа.

Мөнхжаргал: 1990 онд Засгийн газраас Дарханы төмөрлөгийн үйлдвэрийг цогцолбороор байгуулах тухай 160-р тогтоол гарсан энэ жил бол 20 жилийн ойгоо тэмдэглэж байгаа. Дарханы төмөрлөгийн үйлдвэрийг хүдэр боловсруулах цогцолбортой болгох тухай 20 жил бид нар ярьж байна. Ярьж дуусдаггүй харин бусад улсад бол 2 жил яриад л барьчихдаг. Одоо бүүр сүүлдээ үлгэр сайхнаар төгсдөг бол одоо муугаар төгсдөг болчих гээд байна шүү. Жил болгон хаягдал төмөр дууслаа гэдэг. аж үйлдвэржүүлэх юу байхав аж үйлдвэргүйжүүлэх процесс явагдаад байна. Чоно ирлээ шүү гэж хашгирдаг хүүхдийн үлгэр шиг жил бүр л хаягдал төмөр дууслаа шүү, дууслаа шүү гээд байдаг. Одоо бол энэ жил чин үнэнээр яг жинхэнээсээ хаягдал төмөр дуусаж байгаа шүү. Яриад байна судлаад байна гэдэг. Ажил болгох хэрэгтэй байна. Хамаагүй Хятад, Солонгос аль нь ч байсан боловсруулах үйлдвэр барих чухал байна.

Асуулт. Цэдэндамба /Үндэсний хөгжлийн хүрээлэн/: Надад 2 асуулт байна. Нэг дэх нь экспортыг дэмжих талаар юм. Энд ямар нэг байдлаар экспортыг дэмжих, экспорт луу чиглэсэн асуудлууд яригдаж байна гэж ойлголоо. Тэгэхээр засгийн газрын түвшинд 1998 онд баталсан экспортын үйлдвэрлэлийг дэмжих хөтөлбөр гэж байдаг. Тэрнээс өөр ямар нэгэн төрийн

баримт бичиг байхгүй байгаа шүү. Өнөөдрийн ярьсан салбаруудын түвшинд л гэхэд асуудлууд их байна төрийн зүгээс яаж хандах мөн өөрсдөө яах вэ гэх мэт олон асуудлууд байх шиг байна. Тэгэхээр 1998 оны тэр цаг одоо хоцорсон, байдал нэлээн хэцүү байгаа. Өнөө үеийн түвшинд бүх байдлыг тооцсон нэг ийм төрийн түвшинд магадгүй их хурал баталсан бодлогын баримт бичиг байвал ямар вэ? Энэ талаар та нар ямар бодолтой вэ. Би яагаад энийг асууж байна гэхээр Монгол Улсын дотоод зах зээлийн багтаамж маш бага, бид гадагшаа харж гадагшаа аль болохоор янз бүрийн экспортын бүтээгдэхүүн гаргаж байж л Монгол Улс дотроо орлогоо өндөр болгож, ядуурлаа бууруулж явах байхаа гэж бодож явдаг юм. За тэгэхээр энэ чиглэлээр та бүхэн ямар бодолтой байдаг вэ гэсэн нэг дэх асуулт. Хоёр дахь асуулт бол кластерийн тухай юм. Салбар салбараар нь маш сонирхолтой илтгэлүүд сонслоо. Ерөнхийдөө өөр өөрийнхөө, жишээлбэл зэсийн олборлолт үйлдвэрлэлийн түвшинд ч юм уу, төмрийн хүдэр нүүрсний ч гэдэг юм уу түвшинд энэ орчин үеийн зохион байгуулалтын шинэ хэлбэрүүдэд орж болдоггүй юм уу, одоо ийм шинэ хэлбэр бол кластерууд юм. Барууны, Европын орнуудад энэ кластерууд маш их хөгжлөө шүү дээ. Пирамид хэлбэрээр төсөөлбөл дээрээ толгой компани, дунд нь маш олон компаниуд тусалж дэмжиж байдаг, хамгийн сүүлд суурь нь бол одоо маркетингийн мэдээллийн, банк санхүүгийн, тээврийн гээд маш олон үйлчилгээтэй. Ийм зохион байгуулалтанд орвол манай энэ зэсийн, нүүрсний, төмрийн ч гэдэг юмуу энэ салбарууд илүү эрчимтэй хөгжих юм биш үү. Гадаад зах зээл дээр сайн гарах юм биш үү. Магадгүй түрүүн тэр яриад байгаа боловсруулалтын түвшин бэлэн бүтээгдэхүүн хагас бүтээгдэхүүн одоо хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүн энийгээ гаргах нөхцөл бүрдэх юм биш үү энэ чиглэлээр та бүхэн ямар бодолтой байдаг вэ гэсэн ийм 2 асуулт тавьж байгаа юм.

Хариулт. Мөнхжаргал: Тайвань, Өмнөд Солонгост явж байхад тэд Японоос авах дайны төлбөр нэхэж их хэл ам хийж байгаад Поско зэрэг боловсруулах үйлдвэрээ байгууллаа шүү дээ. Кластерын хувьд хувийн бодлоо хэлэхэд нэлээд гутранги бодолтой явдаг юм. Уг нь доор нь үйлдвэрлэгч нар байгаад тэрний дээр нь худалдаачид жижиг хэсэг, түүний дээр нь санхүүгийн байгууллагууд нь байдаг нэг ийм л байдаг юм шиг байгаа. Манайд болохоор эсрэгээр доошоогоо харчихсан пирамид, дээр нь санхүүгийн байгууллагууд тэгээд доошоо банк болсон юм уу, цөөн хэдэн юм үйлдвэрлэдэг, олборлох салбар дээр ч ихэнхдээ гадны хөрөнгө орж ирээд байгаа нөхцөлд тодорхой зүйл хэлж чадахгүй юм байна. Ийм уруугаа харсан пирамид бүхий үйлдвэрээ дэмжсэн бүтэцтэй улсад яах ёстой юм бүү мэд.

Галсандорж: Гадаад харилцааны яамнаас худалдааны зохицуулалтын хууль боловсруулж байгаа тухай би түрүүнд хэлсэн. Тэр дотор гадаад худалдаа ч орж байгаа дотоод худалдаа ч орж байгаа, бөөний худалдаа, Чөлөөт бүсийн худалдаа орж байгаа хөрш Орос, Хятадад бол гадаад худалдааны экспорт импортын үйл ажиллагааг зохицуулах л хууль байгаа. Экспортын хөтөлбөр гэдэг дээр ер нь шинэчлэх шаардлага, цаг үе нь ч болчихсон байна. Гадаад харилцааны яам, Худалдаа аж үйлдвэрийн

танхим дээр бол энийг ярьж байгаа. Энийг боловсруулахдаа мэдээж ганцхан эрдэс түүхий эд биш ноос ноолуур, бусад салбарын юмыг оруулаад тэгээд хамгийн гол нь засгийн газрын дэмжлэг юм. Эцсийн бүтээгдэхүүн гээд Сангийн яам эцсийн бүтээгдэхүүн гэж тийм нэр тавьчаад, хоёрдугаарт үнийн өсөлтийн, өсөн нэмэгдсэний роялти, нөөц ашигласны төлбөр гээд нэг юм тавьчихсан байгаа. Би зүгээр жонш дээр харлаа л даа. Жоншны үнэ 120 доллараас дээш байвал хүдэр дээр 5%, жоншны баяжмал 97, 95 хувь дээр 4.5% тогтоосон байгаа. Яг олон улсын тарифаас харахад хүдэр дээр 10%, баяжмал, эцсийн бүтээгдэхүүн дээр 3% байхад л боломжтой юм. Дээр нь зохицуулалтын асуудал байна. Эцсийн бүтээгдэхүүний жагсаалт гэж сонин юм хийчихсэн. Нүүрсийг утааж, баяжуулаад эцсийн бүтээгдэхүүний ангилалд оруулчихсан байх жишээтэй. Би нүүрсийг нарийн сайн судлаагүй л дээ, ингэж хэлж болох юм уу үгүй юу. Экспортыг дэмжсэн төрийн зохицуулалтыг гол нь татвараар дэмжих үү, зээлээр дэмжих үү, тэгээд тээврийн гэх мэт зохицуулалт хийх хэрэгтэй болов уу.

Пирамидын хувьд Дамбадаржаа металлургич нэг өгүүлэл бичсэн байна лээ. Чилийн Чукокамата улсын үйлдвэрийн газар байна, дотор нь ямар ямар бүтэц орсон. Казахстаны Казахмыс гэж улсын үйлдвэрийн газар 1990 онд хувьчлагдсан. Эрдэнэт, Монросветмет хамтарсан үйлдвэрүүдийн хувьд нэлээд асуудал бий. Энэ хоёр хамтарсан үйлдвэр хувьцаат компани нэртэй боловч хувийн компани шиг зах зээл дээр хувьцаа гаргаж болдоггүй, гаргана гэвэл засгийн хоорондын хэлэлцээрийг өөрчлөх хэрэгтэй болдог. Монросветметийн хувьд доор нь төмрийн хүдэр алт мөнгөний ордыг түшиглэн охин компани ч байгуулж болдоггүй, хувь нийлүүлэгчид нь зөвшөөрдөггүй, тэгсэн мөртлөө хоёулаа мөнгө гаргая гэж байгаа боловч мөн хоёулаа мөнгөгүй, тэгээд яах юм.

Асуулт. Нэргүй: Надад 3 илтгэгч бүрээс асуух нэг нэг асуулт байна.

1. Жонштой холбоотой таны илтгэлийг сонслоо. Манай жонш олборлолт, экспорт дэлхийд 3,4-рт ордог гээд их өндөр үзүүлэлттэй явдаг юм байна. Ер нь 4-5 бүтээгдэхүүн гаргадаг. Саяхан өнгөрсөн онд Бор-Өндөрийн үйлдвэр тоног төхөөрөмжөө шинэчлэн сайжрууллаа. Нийт гаргаж байгаа баяжмал бүтээгдэхүүний хэмжээ өссөн үү гэсэн нэг дэх асуулт байна. 2-р асуулт чанарын хувьд өөрчлөлт орсон уу. 97, 95, 85, 75 гээд гарсан, урьд нь бас тийм гарч байсан. Сая шинэчлэлийн дараа баяжмалын чанарт өөрчлөлт гарсан уу. Бас нэг асуулт үнийн хувьд урьд сонсож байхад уурхайн баяжмалын үнэ оросын өрөнд яваад мөнгө орж ирдэггүй ч юм шиг нэг юм дуулддаг байсан. Гэхдээ өнгөрсөн онд Бор-Өндөр маань ашигтай ажиллаа гээд бас орлого ашгийг хувааж байсан, одоо ашигтай ажиллаж байгаа юу, экспортын бүтээгдэхүүн шууд борлож байгаа юу гэсэн ийм нэг асуулт байна.

2. Нүүрсний экспорт их хурдацтай өсөж байна, цаашид ч илүү их өсөх хандлагатай гэж ойлгогдож байна. Тэгэхээр үүнтэй холбогдуулаад энэ нүүрс олборлолт, экспорт болон байгаль экологитой холбоотой асуулт асуумаар байна. Өөрөөр хэлбэл нүүрс зөөх замын асуудал. 100 тонны машин хоногт 700 гаруй удаа орж гардаг юм шиг байна. Энэ бол мэдээж

хэрэг байгаль тэр говийн бүсийн, тэр эмзэг хөрсийг маш их талхалж байгаа тухай радио телевизээр маш айхтар нэвтрүүлгүүд гарч байдаг. Энэ асуудлыг хэн, ямар байгууллага хариуцах ёстой юм бэ. Нүүрс экспортоор гаргаж, ашиг олж байгаа компаниуд, уурхайнууд энэ тал дээр мөнгө зарж байна уу, нөхөн сэргээлт хийж байна уу, тооцоо судалгаа байна уу, цаашид яах вэ? Экспорт өсөөд байх юм бол эвдрэл экологийн асуудал мэдээж хэрэг хүндрэх байх, энд ямар зардал гаргах, юунаас үүдээд ийм асуудал үүсээд байна, одоо хийж байгаа судалгаа байна уу үгүй юу?

3. Энэ төмрийн олборлолт боловсруулалт манайд бусад орноос 3-4 дахин хурдацтай өссөн гэсэн их таатай мэдээ сонслоо. Тэгэхээр энэ сайхан боломжийг ашиглаад хүдрээр, бас баяжмал, болж өгвөл цаашаа ангижруулсан төмөр ч гэдэг юм уу, түрүүн таны илтгэл дээр гарч байсан тэр бөөнцөг гэх мэт тийм бэлэн бүтээгдэхүүн гаргах хэрэгтэй. Алсаа хараад тээврийн зардлаа бодсон ч гэсэн эцсийн бүтээгдэхүүн гаргах ямар техник технологи байна, танай холбоонд энэ талаар хийсэн судалгаа байгаа юу, мөн гадаадын ямар технологи манайд нутагшуулбал зохимжтой. Нөгөө талаас Монголд Хөх ган гээд жижиг үйлдвэр ангижруулсан төмөр гаргаж, Дарханд жилдээ 20-30 мянган тонн нийлүүлж байгаа гэсэн мэдээ байдаг. Энэ ер нь хэр зэрэг ирээдүйтэй технологи вэ?

Хариулт. Галсандорж: Монголросцветмет нийт 150 мянган тонн хайлуур жоншны баяжмал гаргаж байгаа. Түүнээс флотацийн жонш 130 мянган тонн. Монросцветмет нэгдэл 30 гаруй жилийнхээ түүхэнд анх удаа 2 жилийн өмнө 6 сая долларын хөрөнгө оруулалт хийв. Баяжуулах үйлдвэрийн технологийг шинэчлэсэн, дараачийн шинэчлэлт бол ил уурхайн тоног төхөөрөмж, далд уурхайн тоног төхөөрөмж шинэчлэх шаардлагатай. Шинэчлэлтийн дүнд хүчин чадал 20% нэмэгдэнэ. Энэ жил бид 130 мянган тонноороо төлөвлөсөн байгаа. Одоо 2011-12 онд 140 000, 150 000 тонн гээд нэмэгдэхээр байгаа юм.

2 дугаар асуудал бол тэр 95% флотаци. Энэ баяжуулах үйлдвэр бол оросын үйлдвэр, Росхими хөнгөн цагааны үйлдвэрт нийлүүлэх зориулалттай 95%-ийн агуулгатай жонш гаргадаг. Дэлхийн стандарт 97, харин оросын химийн үйлдвэр хортой элемент цахиурын 2-3% агуулгатай авчихдаг юм. Тэгэхэд Америк, Япон, Солонгосын тал 1%, 1-ээс доош гэдэг. Тийм учраас шинэчлэлтийн зорилго цахиурын агуулгыг доошлуулж Америк, Япон, Солонгосын зах зээлд шинээр гаргах явдал юм. Үнэ өссөн, 2-рт бас үйл ажиллагааны үр дүн сайжирсан, энэ жил нилээн ашигтай гарч байгаа. Саяхан хамтарсан зөвлөлийн хурал болсон. Төсөвт татвараа төлөөд л 4-5 тэрбумын ашиг гарч байгаа. Ирэх онд илүү ашигтай гарах байх гэж болож байна.

Мөнхжаргал: Төмрийн олборлолт бол баяжуулаад хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүн гаргая гэж байна. Монголоос гарч байгаа бүтээгдэхүүн бол төмрийн хүдрийн түвшинд, металлургийн үйлдвэрийн шаардлагыг хангахгүй ийм түвшинд гарч байгаа. Тэгээд бид нар нэг ажил хийж байгаа, тэр ажлыг харж харж гайхшаа бараад, нилээн аятайхан бичээд, тоож үзнэ үү, тоож үзэхгүй тэндээ орхино уу, Монголын төмрийн хүдрийн

металлургийн үнэлгээг сая хийж, Эрдэс баялгийн зөвлөлөөр хэлэлцүүлээд өгөөд баяртай гээд явах юм. Одоо дандаа мөрөөдлөө яриад явж болохгүй, бодитой юм хэрэгтэй. Энд Хөх гангийн талын юмыг хэлэх нь зүйтэй. Би тодорхой зүйл дээр огт юм ярьж явдаггүй хүн. Нэгэнт тодорхой хувийн компани лаагаа иднэ үү, луувангаа иднэ үү гэдэг шиг төмрийн хүдрийн салбарт орж ирээд юм хийж байхад хэтэрхий мэргэн жараахай болох хэрэггүй. Бид нарын судалгаагаар бол, магадгүй тэдний технологи Тамирын гол дээр тохирдог л байх, Дархан, Сэлэнгийн бүсийн хүхэр өндөртэй технологи дээр бол шууд ангижруулах ямар ч процесс өвдөг сөгддөг, яагаад гэвэл чанарын шаардлага хангахгүй, домен зуухны ч шаардлага хангахгүй тийм бүтээгдэхүүн гарч ирнэ. Домен зуух чинь хамгийн бага шаардлага тавьдаг. Эмэгтэй хүнээр зүйрлэж яривал булган дээл шаарддаггүй, заавал ресторанд хоол идэхгүй болгоод байдаг бүсгүй хүн гэх үү дээ. Шууд ангижруулах технологи маш өндөр шаардлага тавьдаг учраас Монголын төмрийн хүдрийн 5-10-хан хувийг ашиглах болчихдог. Технологи сонголт дээрээ их анхаарах хэрэгтэй. Нинжа маягийн уурхай шиг нинжа шинжийн металлургийн үйлдвэрүүд байдаг. Хөх гангийн үйлдвэрт гибрид буюу хосолсон маягаар ашиглаж байгаа. Нунтаг металлургид хэрэглэдэг технологи л доо. Супер концентрат, 69-70 гаруй хувийн хүдэр авч ангижруулаад, бутлаад, гарсан төмрийн нунтгийг шахаж боловсруулаад явдаг технологи. Хүхэртэй учраас Баянголын төмрийн орд дээр энэ технологи явахгүй ээ. Энд өөр технологи, металлургийн ямар технологи таарч тохирох тал дээр сайн анхаарах хэрэгтэй. Энэ асуудал ч ээс дээр яригдаж байгаа. Ээс хайлуулах үйлдвэр өнөө маргаашгүй л барих тухай яригдаж байна. Гэтэл нэг нөхөр ийм технологи таарч тохирохгүй, сүйрч баларна гээд бичээд эхэлдэг. Хамгийн гол нь металлургийн гүн боловсруулах үйлдвэрийн тухай ярьж байгаа үед түүхий эд, технологи хоёр нь таарах эсэх, технологи сонгох судалгааг заавал хийх ёстой. Наад зах нь цахилгаан станц барихдаа хүртэл нүүрснийхээ чанарт нь зохицуулан урт дөлтэй, богино дөлтэй байна уу котелийн хэмжээг тооцдог. Түүн шиг төмрийн хүдрийг боловсруулах гэж байгаа бол, тэндээс бүтээгдэхүүн гаргах гэж байгаа бол тэр төмрийн хүдрийн онцлогтойгоо уялдуулсан, гарсан бүтээгдэхүүн нь чанарын шаардлага хангасан тийм технологийг сонгож авах нь хамгийн чухал юм.

Асуулт. Оргодол /Худалдаа хөгжлийн банкны дэд ерөнхийлөгч/. Надад товчхон 3 асуулт байна. Эхний асуултыг Галсандорж гуайд хандаж байна. Валютын ханшны өөрчлөлт экспортлогчдын санхүүгийн байдалд их нөлөөлдөг. Монголд төдийгүй глобал түвшинд худалдааны төлбөр тооцоо гол төлөв доллараар хийгдэж байх шиг байна. Энэ тохиолдолд ханшны өөрчлөлт Монголын экспортлогчдод сөрөг нөлөө үзүүлж байна уу? Нөлөөлж байгаа бол ямар хэмжээнд нөлөөлж байна вэ?

Өнөөдөр бид уул уурхайн бүтээгдэхүүний олон улсын худалдааны тухай ярилцаж байна. Энд аль болох бүтээгдэхүүнээр нь зарах зүйтэй. Гэтэл хараад байхад бүтээгдэхүүнээр нь биш сектороор нь зарчих гээд байгаа

асуудал бий. Сая бид уул уурхай дээр л харлаа. Зэс дээр 70-аас дээш хувь нь гадных болж байх шиг байна. Эрдэнэт маань ямар байгаа билээ, Оюутолгой ямар байдалд байгаа билээ. Компаниудын хувьцаа гэдэг бол бүтээгдэхүүнийг бус компанийг, цаашдаа секторыг зарчихаж байгаа асуудал юм. Бүтээгдэхүүнийг зарахад ийм хүндрэлтэй байгаа бол компаниар нь, сектороор нь худалдах илүү хялбар дөхөмтэй байна уу даа. Ийм хүндрэл бэрхшээл байгааг төр засагт ойлгуулж мэдэгдэх хэрэгтэй байна.

Монгол өнөөдөр уул уурхайн томоохон зах зээл болчихоод байна. Триллионоос дээш даваад гарч ирж байгаа нөхцөлд түрүүнд Бат-Эрдэнэ докторын илтгэлд дурдсан шиг биржээр дамжуулах нь зүйтэй юм. Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг зарж байгаа явдал бол баялаг бүтээж байгаа асуудал биш. Бүрэлдэн тогтсон зүйлийг олборлох эрхийг олж аваад зарж байгаа зүйл. Тэдгээрийг худалдан борлуулах үнийг ил тод, биржээр дамжуулан тогтоох нь зүйтэй, энэ талаар та бүхний дэвшүүлж буй зүйлтэй санал нэгтэй байна. Би ч гэсэн өөрөө биржийн тогтолцоо байгуулах талаар төсөл боловсруулаад явж байлаа. Ашигт малтмал бол нийтийн баялаг, нийтийн баялгийг зарж борлуулахдаа ил тодоор үнэ тогтоох механизмыг бүрдүүлэх нь зүйтэй. Ингэхийн тулд ямар хуульд өөрчлөлт оруулах, та бүхэн биржийг хууль эрх зүйн хувьд хэрхэн харж байгааг сонсмоор байна.

Хариулт. Галсандорж. Энэ чухал асуулт тавилаа. Ний нуугүй хэлэхэд жонш ч юм уу, зэс ч юм уу. Жоншны худалдааны гэрээг бид жилээр хийдэг. Ханшны өөрчлөлт, зах зээлийн үнэ дээр их өөрчлөлт гарч байгаа тул бид гэрээгээ улирлаар хийдэг болсон.

2-рт валютын ханшны өөрчлөлтөөс сэргийлсэн тодорхой арга хэмжээг бид авч хэрэгжүүлж чадахгүй байна. Бид улсын компани учраас тодорхой ханшны хэмжээг 1300 төгрөг ч гэдэг юм уу тавьчихдаг. Тодорхой хугацааны дараа эргэж харахад бид валютын өөрчлөлтөөс алдагдал хүлээсэн байдаг. Худалдаа хөгжлийн банк, Голомт банк барууны том банкууд шиг эрдсийн хэсэгтэй болж байгаа юм билээ. Манай компани аккредитив нээлгэж байгаа, цаашид валютын ханшийг зохицуулах, өөрчлөлтөөс сэргийлэх механизмыг бүрдүүлэх үүднээс хамтран ажиллаж болох юм.

Компаниар нь борлуулж буй асуудлын тухайд ний нуугүй хэлэхэд тийм хэрэг явдал байгаа. Гол хүндрэл нь Ашигт малтмалын хуулинд байгаа. Лицензийг худалдаж болохгүй, харин шилжүүлнэ гэж байгаа. Шилжүүлэх нь нэлээд хүндрэлтэй, бөөн зардал гардаг. Канадын нэг том компани 200 гаруй лиценз эзэмшдэг байлаа. Централ тауэрийг барьсан Хонконгийн нэг баян түүнийг шууд худалдаад авчихсан. Ашигт малтмалын хууль хүндрэлтэй учраас компаниар нь худалдаж аваад, нэрийг нь солиод явахад хамаагүй хялбар байгаа юм. Голдуу хайгуулын лицензүүд байгаа. Гэхдээ том компанийг худалдаад авах үед сектороор худалдаж авах асуудал үүсч болохыг үгүйсгэх аргагүй. Манайд Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал гэх мэт том том баримт бичгүүд гаргаад, түүндээ хөрөнгө оруулалтын хэмжээг 30 хувь буюу 1\3-ээр хязгаарласан боловч хоёр хөршийн нэг нь бараг 60 хувьд хүрч байгаа байх. Энэ зохицуулалтыг

засгийн газрын түвшинд хийх хэрэгтэй. Бат-Эрдэнэ, Мөнхжаргал бид нар Ашигт малтмалын хуулийг зөвхөн лицензийг олгох, шилжүүлэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулж байгаа тул Лицензийн хууль гэж нэрлэж ч болох юм. Уул уурхай өөрөө олон хэсгээс, хайгуул, олборлолт, боловсруулалт, металлурги, борлуулалт худалдааны хэсгүүдээс бүрддэг. Олон улсын худалдааны асуудлаар Ашигт малтмалын хуулинд олон улсын зах зээлийн үнээр борлуулна гэсэн ганцхан өгүүлбэр байгаа. Хамгийн гол нь уул уурхайн хууль, экспортын асуудлыг сайтар зохицуулсан хууль хэрэгтэй. Тэрнээс биш ГХЯ-наас хоёр хөршийн хуулийг дутуу дулимаг орчуулж нэгтгэсэн хууль явахгүй.

Мөнхжаргал: Саяны асуулт амин чухал асуудлыг хөндлөө. Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг экспортлох асуудлыг зохицуулах гэж байтал компанийг худалдаад авчих асуудал гарч болох юм. Нэгэнт л Хятадад эрэлт хэрэгцээ их, төмрийн хүдрийн ихэнх лицензүүд хятадуудын гарт байгаа бол төмрийн хүдрийн экспортын үнийг зохицуулах, тийм үнээр борлуул гэж шаардах нь утгагүй зүйл болж байгаа. Энэ дээр үндэсний аюулгүй байдлын асуудал гарч ирдэг. Бүр тодорхой жишээ гэвэл Австралийн Рио тинто хувьцааныхаа 10%-ийг Хятадын Чиналкод зарах гээд яриа хэлэлцээ хийж байхад хувийн компаний хувьцааг зарах асуудлыг Австралийн засгийн газар, парламент нь хэлэлцээд зөвшөөрөхгүй байхад л болоод явчихаж байна. Тэгэхлээр лиценз, ордоор нь шилжүүлэх үед засгийн газар, парламентаар хэлэлцэх нь зүйтэй юм шиг байна.

Асуулт. Нэргүй /санхүү, хөрөнгө оруулалт, технологи инноваци чиглэлээр зөвлөх үйл ажиллагаа явуулдаг компаний захирал/: Сүүлийн үеийн мэдээ мэдээлэл агуулсан сонирхолтой илтгэлүүд сонссондоо баяртай байна. Газрын хэвлийн баялаг бол Үндсэн хуулинд бүх ард түмний өмч гээд заасан байдаг тул Монгол Улсын нийт активын нэг хэсэг юм. Тэгэхлээр энэ нийт активын менежментийг салбарынхаа үүднээс хэрхэн авч үзэж байна вэ. Өөрөөр хэлбэл аливаа активыг зөв менежмент хийснээр Монгол Улс, монголын ард түмэн үр шимийг илүү хүртэнэ. Энэ активын менежментийн талаас асуудлыг тодруулж өгөхийг хүсч байна.

2-рт, олон улсын худалдаа, гадаадаас бараа үйлчилгээ худалдан авах практикт 1950-аад оноос нэг механизм нэвтэрч, сүүлийн жилүүдэд Хятад, Солонгос, Австрали, Сингапур, Арабын зарим орнууд түүнийг амжилттай хэрэгжүүлж улсынхаа технологийнхоо чадавхийг нэлээд сайжруулж, эдийн засгийн өсөлтөө хурдасгаж чадсан байна. Энэхүү механизмыг англиар 3 янзаар нэрлэдэг. Монгол руу орчуулахыг нэлээд оролдоод, гадаадаас бараа, үйлчилгээ худалдаж авах үед төлсөн төлбөрийн буцаан таталт гэж махчлан орчуулсан юм. Англиар бол trade credit offset, offset, counter trade гэж нэрлэдэг. Манай улс сүүлийн үед их хэмжээний бараа, техник худалдан авдаг болж байна. Энэ механизмыг ялангуяа хөрөнгө оруулалт ихээр татаж буй уул уурхайн салбарт хэрэгжүүлэх талаар төр засгийн түвшинд тодорхой санал тавих талаар бодож төлөвлөсөн зүйл байна уу, Оффсетийн механизмыг энгийн үгээр

тайлбарлах юм бол хэрэв 100 сая.долларын үйлдвэр байгуулахаар гэрээ байгуулах үед минимум хэмжээг 30 хувиар тохиролцсон гэж үзье. Тэр 30%-иар юу хийж болох вэ гэвэл юуны өмнө counter trade буюу буцаагаад дотоодын зах зээлээс бараа худалдаж авах талаар тохирч болно. 2-рт дотоодын чадавхийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр хөрөнгө оруулалт бий болгох, 3-рт үнэгүй технологи дамжуулалт хийх боломж гарч ирнэ. Бид эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхийн тулд олон үйлдвэр байгуулах, түүнд хэрэгтэй олон технологи худалдаж авах хэрэгтэй болдог. Оффсет бол ийм том хэмжээний төслүүд дээрээ ашиглаж болох чухал механизм юм.

3-рт, Манайд банк санхүүгийн үйлчилгээ маш хангалтгүй байгаа гэдэгтэй санал нийлж байна. Хөрөнгө оруулалтын сан байгуулж томоохон төслүүдээ санхүүжүүлэх оролдлогууд гарч байгаа боловч гадаадын эх үүсвэртэй сангууд л амжилттай ажиллаж чадаж байна. Манай банкуудын нийт дүрмийн сан ердөө 300 сая байгаа нь маш бага үзүүлэлт, санхүүгийн маш жижиг зах зээлтэй гэсэн үг юм. Эндээс шаардлагатай хөрөнгө босгох ямар ч боломжгүй. Эдийн засгийн бодит сектор, санхүүгийн сектор хоёр бие биетэйгээ авцалдахгүй байна. Хөгжлийн банк байгуулах цаг нь хэтэрхий оройтсон, мөн үүнийг урьдчлан харах чадвар байхгүй байсан болов уу. Нэг талаар бид уул уурхайн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж экспортоо нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн үр ашгаа нэмэгдүүлэх, өсөлтөнд нөлөөлөх талаас нь хандаж буй боловч нөгөө талаар Монголын урт хугацааны хөгжлийн стратегид хэрхэн нөлөөлөх, хөгжлийн ямар үр дүнд хүрэх асуудлыг бид давхар харж үзэх хэрэгтэй мэт санагдаж байна.

Хариулт. Галсандорж: Нэргүй маш чухал асуудал дэвшүүлж тавилаа. Уул уурхайн актив, түүний менежмент ямар байгааг олон жил хэлэлцэж буй Монгол-Оросын хамтарсан үйлдвэрийн жишээ дээр товчхон ярья. Хуулиар бол хувьцаат компани боловч зах зээл дээр гарахыг зөвшөөрдөггүй хаалттай компани. Менежментээ сайжруулахын тулд эхлээд ажиллаж буй үйлдвэрүүд байна, хайгуулын талбайнууд байна, уул уурхайн компаниуд нөөцөө үнэлэх, техникийн болон санхүүгийн аудит хийлгэх шаардлагатай. Гэтэл манайханд санхүүгийн бололцоо байдаггүй. Санхүүгийн аудит их үнэтэй гадаадын том компаниуд 200-500 мянган доллар нэхдэг. Хүний нөөцийн менежментийг анхаарахгүй байна. Монгол-Оросын хамтарсан үйлдвэрүүдийн нарийн мэргэжлийн 20-30 жил ажилласан бараг эцсийн бүтээгдэхүүн болчихсон бэлэн боловсон хүчнүүдийг Айвенхоу, МАК, хувийн болон гадаадын компаниуд байр, өндөр цалин амлаад аваад явчихаж байна. Гэтэл бид Эрдэнэтийг барих үед 200, 200-гаар нь Москва, Эрхүү, Уралд 400 мэргэжилтнүүдээ бэлтгэчихсэн байлаа. 1978 он гэхэд нийт 1500 гаруй хүн бэлдсэн байв. Гэтэл Оюутолгойд ажиллах 20 хүнийг гадаадад сургана, мөн ШУТИС-д хэдэн мэргэжилтэн бэлтгэнэ, менежментийг Канадын компани хийх гэнэ.

Оюутолгойн 4-5 тэрбум долларын хөрөнгө оруулалтанд ил далд уурхай, баяжуулах үйлдвэр, тэгээд дэд бүтэц, цахилгаан дулааны хангамж л орж байгаа. Гэтэл Эрдэнэт үйлдвэрийг байгуулах үед 595 сая шилжих

рубль дотор 200.000 км² орон сууц, 320 ортой эмнэлэг, хивсний үйлдвэр, 3 сургууль, цахилгаан дамжуулах шугам, авто болон төмөр зам бүгд орчихсон байлаа. Эрдэнэтийн одоогийн үнэлгээ бол хагас тэрбум доллар л байгаа. Активын менежмент хийдэг газар нь Төрийн өмчийн хороо, хувьцаа эзэмшигчид шүү дээ. Тэнд сангийн яамны ч төлөөлөл орж байдаг, гэтэл үүнийг иж бүрнээр харахгүй байгаа.

Олон улсын худалдаан дээр мөн бид иж бүрнээр нь харахгүй байна. Одоо Японтой чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах гэж байна. Олон улсын худалдааны хүний хувьд хэлэхэд чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах үед бүх импортын татвараа тэглэдэг, эсвэл цөөн хэдэн бүтээгдэхүүнээ зангидаад авдаг. Манай ноос ноолуурын экспорт 10 сая.доллар орчим байхад импортоор зөндөө техник, технологи авдаг. Оюутолгой, Тавантолгойд Комацугийн зөндөө техник авах болно, импорт 200-300 сая.доллар хүрч байхад, экспорт ердөө 20-30 сая.доллар хүрэх төдий байна.

Би үйлдвэр худалдааны яаманд газрын дарга байхад Японтой давхар татвараас чөлөөлөх хэлэлцээр байгуулья гэсэн асуудал яригдсан. Гэтэл японы нөхдүүд танай аж ахуйн нэгж Японд үйл ажиллагаа явуулахгүй, манай аж ахуйн нэгжүүд танайд байна. Танайд ашиггүй гэж байсан. Ний нуугүй хэлэхэд бид нар мундаг л юм ярьдаг болохоос бодит байдалтайгаа уялдахгүй байна.

Ний нуугүй хэлэхэд сангийн асуудал зөв. Харин сангийн яаманд мэргэжлийн сангийн сайд хүн байхгүй байлаа ш дээ. Нэг бол энзимологич, нэг бол зохиолч янз янзын хүн сангийн сайд хийж байна. Чилид бол үнийн өсөлтийн роялти гэж авч байна ш дээ. Нэргүйгийн хэлдгээр дандаа гадаадын хөрөнгө оруулалтын сан. Зэсийн үнэ өслөө, 1 тонны үнэ 4000-аас дээш гарсан үед 68 хувь авч байлаа. Одоо бол өсөн нэмэгдэх роялти авч байна. Чили улс яаж байна вэ гэхээр үнийн өсөлтийн тэр зөрүүг чинь үйлдвэрт нь өгч байна. Тэр чинь өөрөө сан байгуулаад, геологи хайгуулынхаа ажлыг хийж байна, шинэ үйлдвэр байгуулж байна, ажлын байраа нэмж байна. Энэ сангийн асуудал дээр тодорхой ийм том том төслүүд дээр яригдахаас биш одоо бид нар 20 мянган төгрөг, 1,5 сая тэр одоо хэнд хэрэгтэй юм бэ? Тэр бол траншэйний хүнд л хэрэгтэй. Тэрнээс тэрийг авахыг сонирхож байгаа хүн нэг их байхгүй.

Хэлэлцүүлэг

Цэдэндамба: Манай улс бол дотоод зах зээлийн багтаамж их багатай учраас экспортын чиглэлтэй үйлдвэрлэл, үйлчилгээг хөгжүүлэх нь маш чухал байгаа юм. Энэ чиглэлээр зөвхөн уул уурхайн чиглэл биш, бусад нөхөн сэргээгддэг түүхий эд, мал аж ахуйн гаралтай түүхий эд, мах, арьс шир, үс ноос, ноолуур гээд олон юм байна. Энэ бүгдийг иж бүрнээр нь цогц байдлаар нь шийдэхийн тулд манай улс экспортыг дэмжих үндэсний хөтөлбөр ч гэдэг юм уу, улсын их хурлын түвшинд баталсан ийм баримт бичигтэй баймаар байгаа юм. Яагаад энэ чухал болоод байна гэхээр, сая 2008-2009 оны үед дэлхийн санхүү, эдийн засгийн хямралын үед маш тодорхой болсон. Төсөвт тэр дороо нөлөөлсөн, дэлхийн зах зээл дээр ихэвчлэн түүхий эдийн экспортын

үнэ навс унаад л бид маш хүнд байдалд орсон. Энэнээс дархлаа бий болгох хэрэгтэй. Энэ дархлаа, аливаа хямралт өртөхгүй байх дархлаа бий болгохын тулд экспортын чиглэлтэй, экспортыг яаж хөгжүүлэх талаар маш тодорхой бодлого хэрэгтэй байгаа юм. Энийг бол би экспортыг дэмжих үндэсний хөтөлбөр гэж нэрлэмээр байгаа юм. За ингэхдээ зүгээр нэг экспортыг дэмжих гэсэн агуулгаар биш дэлхийд, хөгжсөн орнуудад яаж дэмжиж байгаа тэр агуулгаар магадгүй кластерын хандлагад тулгуурлан хөгжүүлж байгаа аргыг ашиглавал зүйтэй. Бид сайн мэдэж байгаа нокиа гар утас. Нокиа бол Хэльсинкэд толгой компани нь байдаг, мянгаад компаниуд хамтран үйл ажиллагаа явуулж байдаг. Жижигхэн Финлянд орон кластерын түвшинд гар утас үйлдвэрлэж дэлхийн зах зээлийг эзэлж байна. Бид нар салангид ганц нэгээрээ ерөөсөө экспортод орох маш хүнд болсон. Тэгэхлээр ийм чиглэл рүү орох маш зөв бодлого хэрэгтэй байна. Энэ чиглэлээр төр засаг яаж дэмжих, хувийн хэвшил яаж ажиллах, энэ 2-ыг тусгасан бодлогын баримт бичиг хэрэгтэй. Энэ бол тэртээ тэргүй дэлхийд түгсэн, үр ашигтай нь батлагдсан арга зам. Инновацийн кластерын түвшин гарч ирсэн. Япон 2001 оноос эхлээд кластерууд байгуулсан, Японы арлууд тэр аяараа кластерт бүрхэгдсэн. 2011 оноос кластер бидний хөгжлийн эдийн засгийн өсөлтийг тодорхойлно хэмээн япончууд хэлж байна. Харин бид нар их хоцорч болохгүй.

Нэргүй: Монгол Улс бол ялангуяа ирж байгаа 100 жилдээ байгалийн баялагтаа нилээн дулдуйдах маягтай болчихлоо. Тэхээр тодорхой хэмжээгээр дулдуйдах юм байлаа гэж бодоход гэтэл эндээс үүдээд гарч болох сөрөг талуудаа эерэг болгох тал руу, өөрөөр хэлбэл, алдаж болзошгүй боломжоо илүү бидэнд эерэг нөлөөлөх боломж болгох тэр чиглэл руу жаахан анхаарах хэрэгтэй юм. Би түрүүн зүгээр активийн менежмент гэж зүгээр нэг санаа хэлээгүй. Монгол Улс өөрийнхөө активийг менежмент хийдэг системтэй болохгүй бол ардчиллыг анархизм болгосон гэдэгтэй адилхан болоод байна. Хэн дуртай нь ашигладаг, хамгийн түрүүнд боломж олдсон нь өөрийнхөө дураар, түүнийг өөрийнхөө эрх ашигт захируулдаг тийм систем бий болчихсон байна. Тэгэхээр бид нар энийг бол арай бодлоготой хармаар байна. Монгол Улс 100 жил болоод сөнөчихнө гэж арай бодож болохгүй байх л даа. Монгол Улс хэдэн мянган жил, ертөнц сөнөх хүртэл мөнхөд байна гэж бодож бодлого боловсруулах, түүн дээрээ тулгуурлаад үйл ажиллагаагаа явуулах ёстой болов уу гэж бодож байна. Тэгэхлээр активийн менежмент гэдэг бол ганцхан газрын баялаг гэсэн утгатай биш л дээ. Үүн дотор бол газрын баялаг ирэх хэдэн арван жилдээ чухал үүрэг гүйцэтгэх юм шиг байна. Нөгөө талаар бид нар бүгдээрээ мэдэж байгаа, “голланд өвчний шинж тэмдэг” илрээд эхэлсэн. Энэ маань манай эдийн засгийн бусад салбарт маш хортойгоор нөлөөлдөг. Энэ шинж тэмдгийг экспортлогчид өөрсдөө амсаад эхэллээ. Өөрөөр хэлбэл экспортын үйл ажиллагаанд ханшны өөрчлөлт яаж нөлөөлж байгааг хэнээр ч хэлүүлэлтгүй мэдэж байгаа. Энэ голланд өвчнийг даамжруулахгүйн тулд эдийн засгийн бусад салбар луугаа анхаарах, тэхийн тулд яах вэ гэдэг дээр нилээн санал солилцож, ганцхан уул уурхай биш бусад

салбарынхантайгаа хамт сууж байгаад ул суурьтай хандах хэрэгтэй байна. Ялангуяа хөдөө аж ахуйн боловсруулах үйлдвэрийн чиглэлээр. Энэ чиглэлийн салбаруудаа хөгжүүлэх хэрэгтэй механизмыг уг нь түрүүнд дурдсан. Нөгөө оффсетийн механизм. Сүүлийн үед яригдаж байгаагаар бол тэрбум тэрбум долларын хөрөнгө оруулалт орж ирэх бололтой. Тэр хөрөнгө оруулалт, санхүүжилтийн эх үүсвэрийн цаана дандаа бараа бүтээгдэхүүн, техник технологи байдаг. Тэгвэл бид нар тэр механизмыг тогтоосноор тэрбум доллараас 30 хувиар оффсет тогтоолоо гэж бодоход 300 сая долларын хэмжээний үнэгүй технологи оруулж ирэх боломжтой гэсэн үг. Женерал электрик бол дэлхийд хамгийн олон патенттай, технологитой, үндэстэн дамнасан корпорациудын нэг байж байна. Манайд ажилажж байгаа Мицүи бол Япондоо бол маш олон төрлийн өндөр технологитой. Бид нар үнэгүй технологи дамжуулалт хийх боломж бид нарт гараад ирээд байна. Өөрийнхөө дотоодын боломжийг бүрдүүлэх хэрэгтэй байна. Хажуугаар нь магадгүй нөгөө технологи дамжуулалтыг заавал тухайн уул уурхайн компани биш жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх нөгөө тэр том корпорациудтай хамтран хөрөнгө оруулалт хийх маш олон том боломжууд бий болдог. Энийг бас боловсруулах үйлдвэрүүд байгуулах шаардлагатай уялдуулаад нэг механизм болгох талаар төр засагт санал дэвшүүлж болох юм. Саяхан би олон улсынхаа түнш компанийхантай хамт Худалдаа хөгжлийн банкны менежерүүдтэй уулзсан л даа. Тэгэхэд Оргодол дарга байлцсан. Тэгээд бид нар ямар санал тавьсан гэхээр Монголын банкууд эдийн засгийнхаа бодит эрэлт хэрэгцээтэй уялдсан үйл ажиллагаа явуулья гэвэл банкууд хамтарч байгаад синдикат зээл гэж ярьдаг тэр чиглэл рүү жаахан алхам хийж үзвэл яасан юм бэ? Монголын банкууд өөрөө гол санаачлагч хийгээд явбал хамаагүй ашигтай, Худалдаа хөгжил зөвхөн оролцогч банкны хувиар яваад байгаа байхгүй юу. Гадны банкуудыг оролцогч банк болгоод тэр шаардлагатай байгаа тэрбум долларыг нь хамтын хүчээр босгоод өөрсдөө дотроо үр ашгийг нь хүртдэг, гадныхан биш бид нар өөрсдөө илүү үр ашгийг нь хүртдэг тийм систем рүү орох шаардлагатай болчихоод байна. Дээр нь гадна дотныхонтой хамтраад гэхдээ монголчууд өөрсдөө санаачилгаараа хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэрээ бий болгодог тийм механизм хийх боломж байгаа юм. Бид нар зүгээр ганцхан гараад ирсэн санаачилгыг ажил болгодог, бодлого болгодог механизм дутаад байдалт л учир байна уу гэж бодож байна. Нөгөө талаар металлын бирж байгуулахтай бол санал нэг байна. Яагаад гэхээр нүүрсний хувьд маш яаралтай эрх зүйн орчныг нь бүрдүүлэх нь мэдээж хэрэг нэг их олон сар аваад байх асуудал биш. Хэрвээ төр засагтай хэл амаа ололцоод тохирчих юм бол маш богино хугацаанд хууль эрх зүйн үндсийг нь бүрдүүлж чадна. Чадвартай гэж үзсэн хүмүүсээ ажиллуулалтаа л, гадна дотныхон дор нь туслаад л өгнө. Тэр бол 6 сар, цаад тал нь жилийн дотор бүтээд эхнийхээ алхмуудыг хийчихэж болно. Агуулах гэх мэтчилэнгийн том хөрөнгө оруулалт шаардсан, техник технологитой холбоотой асуудлууд хоёр жилийн дотор хийгдчихээр харагддаг юм билээ. Бусад улсуудын

туршлагуудыг харахад. Тэгэхлээр энэ дээр бид нар маш яарч арга хэмжээ авч, төр засагт ойлгуулах л хэрэгтэй юм шиг байна. Бирж байгуулах тал дээр Оргодол бид нар бас ярьж, хөөцөлдөж л байсан хүмүүс л дээ. Магадгүй Хойд Азийн металлын бирж Монгол болчих вариант байж болох юм. Түүхийн эдийн болон металлын бирж.

Хамгийн байгальд халгүй, хамгийн ус бага ашигладаг, усыг дахин ашигладаг технологийг сонгох хэрэгтэй, манай говь чинь усаар баялаг биш шүү дээ. Улам цөлжих ийм аюул нүүрлэж байгаа учраас одоо бид нар технологи сонгох, гэрээ хэлэлцээр хийхдээ л дэлхий дээр байгаа тэр олон технологиуд дотроос хамгийн ус бага ашигладаг технологи нь аль нь юм бэ, усыг дахин ашигладаг технологиуд дотроо манайд хамгийн тохиромжтой нь аль нь вэ гэдэг дээр бид нар өөрсдөө чадвал, чадахгүй бол гадны өндөр мэргэжлийн хүмүүстэй хамтарч зөвлөх үйлчилгээ авах, технологийн шийдлийг сонголтоо хийхээс эхлээд илүү ухаантай ажилламаар байна. Тэгж чадвал алс ирээдүйг харсан, тогтвортой хөгжлийг хангасан эдийн засаг, уул уурхайн салбараа хөгжүүлэх боломжтой болох болов уу гэж бодож байна.

Нэргүй/Үндэсний хөгжил шинэтгэлийн хороо/: Сая боомтын асуудал бас яригдлаа. Засгийн газраас 2010 онд боомтуудад гарч буй хүндрэлийг арилгах арга хэмжээ авсан. Ажлын явц их удаашралтай байна. Өмнөд хэсэг дээр байгаа тэр боомтуудыг тохижуулах ажлыг үр дүнтэй болгох, хурдавчлах, сайжруулах, ямар арга хэмжээ байж болох вэ гэдэг талаар хурлаас гарах шийдвэрт оруулж өгөөч ээ гэж хүсмээр байна. Нөгөө талаас тэр ярьж байгаа биржийн асуудал байна энэ бол их чухал юм. Нилээн хэдэн жилийн өмнөөс л бид ярьж байсан. Тус тусдаа л ярыгаааж байсан байна л даа. Энэ биржийн асуудлыг бол маш тусгаж өгмөөр байна. Тэгээд дээр нь эцсийн уул уурхайн бүтээгдэхүүнээр хэдэн жилдээ л амьдрах байх. Цаашилд Нэргүй судлаачийн хэлээд байгаагаар бол давхар өөр юмаа бодох хэрэгтэй. Энэ цөөн хэдэн жилд уул уурхайн бүтээгдэхүүнийхээ боловсруулалтын түвшин, үнэ өртгийг нь яаж дээшлүүлэх, гадагшаагаа хэрхэн гаргаж борлуулах вэ гэдэг талаасаа нилээн анхаарах хэрэгтэй.

Пүрэвжав /Туушин компаний захирал/: Өнөөдөр маш чухал асуудал хэлэлцэхэд оролцож байгаадаа их баяртай байна. Энд яригдсан асуудлуудаас ерөөсөө би даган баясаад гэдэг шиг биржийн асуудлыг мэдээж олон улсын металлын биржийн хэмжээнд биш дотооддоо сая хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн дээр сая яригдаад их хурал дээр асуудал тавигдаж байх шиг байна. Ченж гэдэг юм орж ирээд үнийг хөөрөгдөөд, цаад хэрэглэгчдийг баллаад байна. Энэ ченж гэдэг юм хятадаас маш их орж ирж байна. Ганц хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн дээр биш уул уурхай дээр орж ирчихсэн байж байна. Түрүүн Галсандоржийн илтгэлд ч гарч байна. Жоншийг хүмүүсээс аваад, шинжлээд цааш нь өөрсдөө ашиг олоод явдаг. Энэ бол гадныхны л хийж байгаа ажил. Манайхан өөрсдөө хийж чадахгүй. Энэ нүүрсэн дээр мөн адилхан байна. Манай уурхайнууд болохоор уурхайнхаа амнаас нүүрсээ зарчихдаг, тэрийг нь машин тэрэг хүрэлцэхгүй учраас хятад жолоочтой хятад машин орж ирээд Цагаан хадны гаалийн агуулахад аваачаад тээврийн

хөлсөнд маш бага юм төлчхөөд цагаан хаднаас цааш нь дахиад гаргахдаа хятадын хэрэглэгчдэд дэлхийн зах зээлийн үнээр зарж байна. Наанаас жишээ нь нүүрсийг тонныг нь 25 доллараар авлаа гэхэд 70 доллараар зарж байна. Тээвэрт тэнд 18 доллар төлчхөөд, 43 доллараас үлдсэн ашгийг нь тэр зуучилсан өвөр монгол халааслаад явж байна. Энэ бол Монголд үлдэх ёстой мөнгө. Бид одоо тэр бирж гэдэг жинхэнэ утгаар ажиллуулбал Монголын тээвэрлэгчдэд зохих журмаар нь тээврийн хөлсийг нь төлөөд, үлдсэн мөнгөө Монголын экспортлогч авч байх ёстой. Энэний хэмжээгээр татвараа төлөөд, Монгол Улсад баялаг орж байх ёстой. Заавал олон улсын металлын биржийн хэмжээнд биш зүгээр экспортлогчид өөрсдөө нийлээд өөрсдийнхээ хэмжээнд бирж байгуулж болмоор санагддаг. Оросууд бол модоо тэгж зарж байна шүү дээ. Эхэндээ хятад хүн болгон Орост ирээд нэг хашаа худалдаж аваад оросуудаас мод авч өөрсдөө гаргаад эхэлсэн. Тэгэнгүүт Оросын тал Эрхүү зэрэг гуравхан газар зааж өгөөд зөвхөн энэ гурван газраас л та нар модоо худалдаж ав гээд заагаад өгсөн. Энэ шиг Монголд төмрийн хүдэр авах бол энэ биржээр дамжуулж гэрээгээ хий, дунд нь одоо хэн ч юм унагаагаад, авилгал аваад байх боломжгүйгээр, ил тод хий гэсэн шийдвэр гаргахад болмоор санагддаг. Өнөөдөр тэр биржээр тэдэн мянган тонн хүдэр худалдаглаа гэх нь ил тод байх жишээтэй. Тэгээд яваандаа энэ чинь олон улсын металлын бирж болно л биз. Эхний ээлжинд ингэмээр байна. Тэгж салбар болгонд ороод байгаа энэ ченжүүдийг, мөнгөтөй хятадуудыг хөөх ч юмуу, зохицуулалтанд оруулмаар байна гэсэн санал хэлмээр байна.

Гадаад харилцааны яамны худалдаа хариуцсан ажилтан:

Өнөөдрийн хурлаар бол манай уул уурхайн салбарын чухал чухал асуудлуудыг хөндөж тавьж байна. Энэ бол цаг үеэ олсон, магадгүй бид нар хожимдсон ч байж болох асуудлуудыг ярьж байна. Хэрэв зөвлөмж гарах бол хоёр асуудал тусгаж өгөөч ээ гэмээр байна. 1-рт нь, гадаад худалдааны тухай хуулийн асуудал байна. Галсандорж гуай түрүүн цухас дурдсан. Хоёр хөршийн гадаад худалдааны тухай хуулийг буруу зөрүү орчуулаад, тэгээд жаахан монголчлох маягтай болгож тавьчихаад худалдааг зохицуулна гэж бүтэхгүй гэж. Худалдаа зохицуулалтын тухай хуулийн асуудал олон жил ярьсан. Бараг 15 жил яригдаж байгаа. Гадаад орнуудын бараг 30-40 хуулиудыг судлаад ингээд харьцуулсан судалгаа хийгээд Монголд арай дөхүү улс орны бодлоготой уялдсан ийм хувилбарыг гаргаж тавих нь зүйтэй гэсэн ийм концепцийн дагуу Хүнс хөдөө аж ахуйн яам, Гадаад харилцааны яам хамтарсан ажлын хэсэг байгуулаад, мөн холбогдох гааль, улсын мэргэжлийн хяналтын газар, бусад агентлагуудаас төлөөлөл оруулан ажиллаж байгаа. Хуулийн анхны төслийн хэсгийг хоёр тал гаргаад, хоёр яамны сайдын зөвлөлийн хурлаар, мөн эдийн засгийн албан бус орон тооны бус зөвлөлүүд дээр хэлэлцүүлэх шатандаа явж байна. Худалдааны хуультай байхыг семинарт оролцогч нар дэмжсэнтэй санал нэг байна. Дээшээ уламжилж өгвөл сайн байна. Гадаад, дотоод худалдаа хоёуланг нь зохицуулахаар ерөнхий худалдааны хуулийн концепци нь ерөнхий хууль маягаар явж байгаа. Яагаад гэвэл худалдааны зохицуулалтын асуудлаар

маш олон хууль дүрэм, журам, олон улсын хэлэлцээр, конвенц гарсан байдаг учраас дотоод худалдаа, гадаад худалдаа хоёуланг нь нийлүүлээд нэг мөр зохицуулна гэдэг их ээдрээтэй хууль байдаг юм билээ.

2-рт энэ дистрибютерийн тухай хуулийн төсөл явж байгаа. Боловсруулагдаад нилээн явж байгаа. Худалдааны зуучлалын асуудал их яригдлаа л даа. Тэгэхээр энэ хууль бол зайлшгүй хэрэгцээтэй, хэрэгтэй гэдэг нь харагдаж байна. Яагаад гэхээр үндэсний зуучлагчыг өсгөж, үндэсний зуучлагч нарыг гадаадын зах зээл дээр гарахад маш их хэрэгтэй юм. Өөрөөр хэлбэл эд нарыгаа хамгаалсан, гадаадын дистрибютерүүдийн тодорхой эрхийг нь хязгаарласан, улс үндэснийхээ эдийн засгийн бодлоготой уялдсан ийм хамгаалалтын тогтолцоог бүрдүүлэх хэрэгтэй. Эрх зүйн орчныг сайжруулах ёстой. Энэтэй холбогдуулаад дистрибютрийн хуулийн төсөл явж байгаа. Мөн худалдаатай холбоотой, гадаад худалдааны хамгаалалтын арга хэмжээний тухай хуулийн багц явж байна. Үйлдвэрүүдийг хамгаалах, үйлдвэрлэлээ хөгжүүлэх, за энэ дотроо ялгаа байхгүй хэт импортоос дотоод зах зээлээ хамгаалах тухай гээд 3, 4 том чиглэлийг хамарсан хамгаалалтын арга хэмжээний тухай ийм хуулийн төсөл явж байгаа. Ийм учраас энэ зүйлүүдийг семинарын төгсгөлийн баримт бичигт тусгаж өгвөл их сайн байна. Энэ нь юу вэ гэхээр хууль тогтоох байгууллага, улс төрийн шийдвэр гаргаж байгаа нөхдүүдэд улс орны худалдаа, эдийн засгийн, гадаад харилцааны хамгаалалтын эрх зүйн тогтолцоог бүрдүүлж өгөх зайлшгүй шаардлага өнөөдөр үүсчихээд байгаа. Өөрөөр хэлбэл манайх худалдааны тухай хуульгүй, хамгаалалтын арга хэмжээний тухай хуульгүй, дистрибютерийн хуульгүй, өөрөөр хэлбэл манай худалдаа ямар ч хуульгүй явж байна. Жолоодлого, залуургүй сул сайхан завь далайд явж байгаатай адилхан хаашаа л хаашаа аль ч улс орны бодлогод нөлөөлөгдөөд, үндэсний дотоодын бодлого байхгүй ингээд л явж байна. Худалдааг хамарсан ийм цогц иж бүрэн хууль байх шаардлага, цаг үе үнэхээр бий болоод байна. Энэ хуульгүй байх сонирхол манай зах зээлд нилээн ажилладаг нөхдүүд, бизнес бүлэглэлүүдийн гэдгийн юм уу зарим ийм сонирхлын бүлэгт байна. Хуульгүй явж байх тэд нарт ашигтай байдаг. Өнөөдөр худалдаагаа дотоод худалдаагаа ч тэр, гадаад худалдаагаа ч тэр зохистой авч явахын тулд цогц хууль зайлшгүй хэрэгтэй юм.

Нэргүй: Оюутолгой дээр очиж уулзалт хийж байсан л даа. Тэнд ярьж байсан гол бэрхшээл нь юу вэ гэхээр дистрибютерийн асуудал гэж. Бид нар баялгаа ухаад, түүхийгээр нь, мөн боловсруулаад гаргах нь буруу гэж үзэхгүй байна. Гэхдээ бүгдийг нь нэг дор, нөөцтэй гэдгийг нь илрэнгүүт нь бушуухан шиг ашигланаа гэдэг бодлого зөв үү, буруу юу гэдэг зарчмын асуудал. Энэ улсын хөгжлийн стратеги, харгалзах ёстой зүйл. Нөгөө талаар үндэсний аюулгүй байдалтай маш холбоотой, холбож үзүүштэй ийм асуудал. Тэгэхээр бид нар уурхайг ямар түвшинд, яаж ажиллуулах, зөвшөөрөл яаж өгөх, энэ бүх процедурын асуудлуудаа шийдэхдээ зөөлөн дэд бүтэц чинь байгаа юу үгүй юу. Яг ингээд гаргаад ирсэн бүтээгдэхүүнийг зөөх тээврийн асуудал чинь шийдэгдсэн байгаа юу. Хэн бүх логистикийн асуудлуудыг нь

хариуцах, Монголд тийм компани хаана байна, хүчин чадал нь ямар байна, санхүүгийн систем маань өнөөдөр ямар байгаа билээ гэх мэтчилэн дэд бүтцийн олон асуудал тодорхойгүй байна. Дэд бүтэц гэхээр ганцхан зам тээвэр биш шүү дээ. Бусад холбогдох харилцаа холбоо, сүлжээ, ус, нийгмийн үйлчилгээ нилээн их олон салбаруудыг хамарсан, ер нь хүн амьдрахтай л холбоотой бүхий л асуудлыг харж үзэж байж, уул уурхайн бүтээгдэхүүнээ боловсруулах, үйлдвэрлэх, борлуулах талынхаа бодлогыг шийдэж ажлаа зохицуулж баймаар юм шиг санагдаад байгаа. За өнөөдөр бараг тэрбум доллараар яригдах хэмжээний байгалийн баялгаа гадагш нь экспортлох боломжтой болчихлоо гэж байна. Тэрэнд үйлчлэх дэд бүтцийн хөгжил ямар түвшинд байгаа билээ гэдгийг холбож, авч үзсэн тийм судалгааг би одоогоор цогц иж бүрнээр хараагүй байна л даа. Дэлхийн банкнаас зарим нэг тайлан хийсэн тохиолдлууд бий. Сүүлийн үед бол мэдэхгүй байна. Хууль эрх зүйн орчныг сайжруулах, үндсэн нөхцлийг бүрдүүлэх, дотоодын үйлдвэрлэгчид, үйлчилгээ үзүүлэгчдийг хамгаалалттай болгох гэдэг бол маш чухал.

Шүрхүү /ОУСХ/: Манай энэ семинарыг амжилттай зохион байгуулахад ихээхэн тусламж дэмжлэг үзүүлсэн Монголын экспортлогчдын холбоонд болон илтгэл тавьсан, санал шүүмжлэл хэлсэн, хүрэлцэн ирсэн бүх хүмүүстээ гүн талархал илэрхийлмээр байна. Зарим хүмүүс асуудал чинь бараг оройтсон түвшинд яригдаж байна гэж байна. Гэхдээ хэзээ ч хийхгүй байснаас оройтсон ч гэсэн эхэлсэн нь чухал юм уу гэж бодож байна. Манай семинарын гол зорилго бол энэ уул уурхайн бүтээгдэхүүний борлуултанд байгаа олон асуудлыг дэвшүүлж тавих, шийдвэрлэх арга замыг шүүн хэлэлцэх, төр засгийн байгууллагууд, шийдвэр гаргах хүмүүст сонордуулах, энэ талын судалгааг эрчимжүүлэх, хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх явдал байсан бөгөөд энэ зорилгоо ч маш сайн биелүүлээ гэж зохион байгуулагчдын зүгээс үзэж байна. Энд анхаарах ёстой хоёр зүйл байна. Нэгдэх нь манай бодлого боловсруулах чадамж хязгаарлагдмал байна. Асуудлуудыг боловсруулах, мэдээлэл авах, практик туршлагыг нэгтгэн дүгнэх, шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлох асуудал чухлаар тавигдаж байна. Чухамхүү үүнийг л дэмжихийн тулд манай семинар зохион байгуулагдсан. Энд хүрэлцэн ирж оролцсон эрдэмтэн, мэргэжилтнүүд шиг дадлага туршлагатай, дотоод гадаадад явсан, мэдээлэл сайтай, онол арга зүйн бэлтгэл сайтай олон хүмүүсийн анхаарлыг энэ асуудалд төвлөрүүлж, хандуулж өгвөл төрийн бодлогын оновчтой шийдэл гаргахад чухал дэм түлхэц үзүүлэх болов уу. Галсандорж гуай бид хоёр энэ ажлыг ямар ч байсан эхлүүлье гэсэн нэгэн үзүүрт сэтгэлээр энэхүү анхны зөвлөлдөх уулзалтыг санаачлан зохион байгуулав. Хоёр дахь хэлэх гэсэн санал бол PPP+S, өөрөөр хэлбэл улс, хувийн секторын түншлэл дээр нэмэх нь шинжлэх ухаан. Энэ бол Монголд одоогоор хөгжиж чадаагүй боловч ихээхэн чухал болж буй үйл явц юм. Энэ семинар бол ийм түншлэлийн эхлэл боллоо гэж үзэж байна, цаашид өргөн хүрээнд хамтран ажиллана гэдэгт найдаж байна.